

KIRJANDUS

III kooliaste

Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) süvendab oma arusaama kirjandusest kui kultuuri- ja kunstinähtusest, selle rollist identiteedi kujundamisel ja ühiskonna mõtestamisel, tunneb ning väärtustab rahvuskultuuri traditsioone ja pärimust;
- 2) arendab oma loovvõimeid, jutustamis- ja esitamisoskust, kirjutab eakohasel tasemel ja keeleliselt korrektseid kirjeldavas, jutustavas ja arutlevas laadis ning eri žanrites tekste, väljendab ja põhjendab oma arvamust nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- 3) leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) õpib mitmekülgsemalt ja sügavamalt tundma ilukirjandusteose poetikat, analüüsib teose süžeed, tegelasi ja olustikku, märkab kompositsiooni erijooni ning arutleb käsitletud probleemide ja väärtuste üle, tõlgendab kujundlikku keelt ja rikastab oma sõnavara;
- 5) loeb, analüüsib, tõlgendab ja mõistab nii eakohast noortekirjandust kui ka eri žanrites eesti ja maailmakirjanduse klassikat, loeb luule-, proosa- ja draamatekste, arendab oma lugemisoskusi;
- 6) rikastab lugedes oma mõtlemis- ja väljendusoskust, täiendab enda kultuuri- ja kirjandusteadmisi, kujundab esteetilisi hoiakuid ja eetilisi tõekspidamisi.

III kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) loeb eri liiki ja žanris kirjandusteoseid, sealhulgas tüvitekste, või nende katkendeid nii eesti kui ka maailmakirjandusest, analüüsib ja tõlgendab vähemalt nelja loetud tervikteost;
- 2) loeb latusalt ja mõtestatult, kasutab iseseisvalt lugemise eesmärgist ja teksti liigist lähtuvaid lugemisviise ja -mudeleid, hindab oma lugemisoskust ning juhib oma lugemisprotsessi;

- 3) loeb kultuurivaldkonnaga seotud aime- ja meediatekste, leiab, hindab kriitiliselt ja kasutab otstarbekalt eri allikates ja keskkondades pakutavat teavet, arvestab teabe kasutamise ja avaldamise head tava ning õiguslikke sätteid;
- 4) tunneb eesti kultuuri erijooni ning vahendab oma kultuurikogemust, väärtustab nii oma- kui ka maailmakultuuri ja selle mitmekesisust;
- 5) selgitab pärimuse olemust, toob näiteid mineviku ja tänapäeva pärimuskultuurist ning oma kodukohast;
- 6) kasutab rahvaluule elemente suulises ja kirjalikus tekstiloomes;
- 7) eristab ilukirjanduse põhiliike ja peamisi žanre, nimetab nende tunnuseid ja toob näiteid;
- 8) leiab endale sobivat lugemisvara, põhjendab oma valikut, tutvustab loetud raamatut ja selle autorit, jagab oma lugemiskogemusi;
- 9) toob esile luuletuse temaatilisi ja lüürilisi erijooni, märkab keele- ja vormikasutuse iseärasusi, mõtestab lahti luuletuse kujundlikkust ja avab selle tähendusi;
- 10) nimetab teose teema, arutleb selle põhisündmuste, kesksete probleemide, põhjuse ja tagajärje seoste üle, sõnastab teose peamõtte;
- 11) teeb kokkuvõtte teose süžeeist, põhjendab loo tegevusaja ja -koha valikut, iseloomustab ja võrdleb tegelasi, analüüsib tegelastevahelisi suhteid ja nende väärtushoiakuid;
- 12) analüüsib kirjandusteose vormivõtteid ja kompositsiooni, seostab neid teose sisuga;
- 13) rikastab oma sõnavara, otsib teavet tundmatute sõnade ja väljendite ning loetu tausta kohta;
- 14) kirjeldab kirjandusteosele omast keelekasutusviisi, tunneb ära peamised kõne- ja lausekujudid, sh epiteet, isikustamine, võrdlus, metafoor, kordus ja siire, tõlgendab kujundite tähendust ja rolli tekstis ning kasutab neid tekstiloomes;
- 15) võrdleb kirjandusteost ja selle põhjal valminud lavastust või filmi;
- 16) kirjutab erinevaid omaloomingulisi töid, sealhulgas kirjeldavaid, jutustavaid ja arutlevaid tekste;

- 17) hindab suulises ja kirjalikus väljenduses korrektset keelt ning järgib nii käsikirjaliste kui ka digitaalsete tekstide vormistuse nõudeid;
- 18) osaleb arutelus, väljendab selgelt ja sobival viisil oma põhjendatud seisukohti, annab ja kuulab tagasisidet, võtab arvesse teiste seisukohti, teeb koostööd;
- 19) koostab ja esitab loetud teose, mõne kultuurinähtuse või oma kultuurikogemuse põhjal ettekande, kasutab selleks esitlustarkvara;
- 20) esitab (peast) luule-, proosa- või draamateksti, taotleb esituse ladusust, selgust ja tekstitäpsust, põhjendab teksti valikut, seletab selle tähendust;
- 21) kasutab tekstianalüüsis õigesti kirjanduse põhimõisteid.

Õppesisu

Kirjandustekstide valik ja lugemine

Loeb vähemalt nelja tervikteost nii eesti kui ka maailmakirjandusest ning tekstikatkendeid. Lugemine toetab õppekava läbivate teemade käsitlemist ning üld- ja valdkonnapädevuste kujundamist.

Huvipakkuva kirjandusteose leidmine ja iseseisev lugemine. Loetud raamatu (proosa-, luule- või draamateose) autori, temaatika, narratiivi, probleemistiku ja poeetika tutvustamine ning võrdlemine teiste teostega. Lugemissoovituste jagamine klassikaaslastele. Soovitatud tervikteoste iseseisev lugemine tunnis ja tunniväliselt.

Lugemisstrateegiad ja lugemisprotsess. Ülelibisev ja süvenenud lugemine. Eesmärgistatud (üle)lugemine. Eri lugemistehnikate valdamine. Oma lugemise analüüs ja lugemisoskuse hindamine. Teksti eesmärgistatud jälgimine ja eri tüüpi lugemisülesannete täitmine. Kriitiline lugemine. Tundmatute sõnade ja väljendite tähenduse väljaselgitamine.

Harju-Risti raamatukogu. Autoriõigused. Plagiaat. Kirjandusteadmiste täiendamine eri allikaid ja keskkondi kasutades. Eesti Kirjandusmuuseumi digikeskkonnad.

Lõiming

Ilukirjandusteoste käsitlemist on võimalik horisontaalselt lõimida teiste õppeainetega esmajoones **teema- ja probleemipõhiselt**. Kirjandus õppeainena lõimub mitmete lähiümbruse aladega, nagu folkloor, teater, film, muusika, kujutav kunst. Eesti keele ja kirjanduse õpetamist seob näiteks tekstikeskne lähenemisviis ja keeleliste osaoskuste, nagu kuulamis-, kõnelemis-, lugemis- ja kirjutamisoskuste arendamine.

Ajalugu on lõimitud kirjandusõpetusega muistendite, näiteks vägilas- ja ajalooliste muistendite teema kaudu, ent ka ajalooliste jutustuste ja romaanide kaudu, kus tähtis on minevikulise olustiku, sündmuste ja isikute kujutamine. Eesti aja- ja kultuurilugu aitavad kirjandustundides tutvustada kultuurinähtuste ja kultuurilooliste isikute kohta koostatavad omaloomingulised tööd (lühiaurimused, teemamapid, slaidiesitlused). Kirjanduslikud õppekäigud on üldjuhul seotud ka kodulooga: sõites Eestis võib tutvuda kodumaa aja- või kultuurilooliselt tähtsate paikadega.

Inimese- ja ühiskonnaõpetust toetab kirjandus mitmel moel, seda just väärtushoiakute ja kõlblusküsimuste osas. Kahtlemata aitab ilukirjandusteoste lugemine ja analüüs kujundada õpilase maailmapilti, mõista ajaloosündmusi, orienteeruda ühiskonnaelus ja inimsuhetes. Kirjandusteoste tuginedes võib arutleda ühiskonnareeglite üle või kirjeldada mõne ajastu ühiskondlik-kultuurilist tausta.

Kirjandusteoste mõistmisele aitavad kaasa **loodusõpetuses** saadud teadmised, sest paljudest ilu- ja aimekirjandusteostest võib leida looduskeskkonna kujutamist, fauna ja floora kirjeldusi. Sedalaadi tekstide lugemine aitab omakorda kaasa looduse tundmaõppimisele ja väärtustamisele. Koolikirjanduse klassikasse kuuluvad näiteks G.Durrelli „Minu pere ja muud loomad“, A.Mälgu „Jutte lindudest“, H.Jõgisalu „Nõiutud allikas“, J.Rannapi „Viimane valgesulg“, A.Turovski „Minu loomad“ jt. Lastele on kirjutatud antropomorfiseeritud loomtegelastega kunstmuinasjutte, näiteks R.Rohti „Jutte loomadest“ jt. Looduskirjeldusi kohtab paljudes klassikateostes. Loodus on pakkunud rohkelt ainekku paljudele lasteluule klassikutele, nagu K.E.Sööt, E.Enno, H.Mänd, E.Niit, J.Kaplinski, O.Arder, H.Runnel, V.Luik jt. Mitmetes lasteraamatutes käsitletakse keskkonnatemaatikat. Isiklikult tähtsate looduspaikade ja -koosluste kirjeldamist kohtab autobiograafiates ja memuaarides, ent ka loodus- ja armastusluules.

Kunstiainete õpet toetab eeskätt kirjanduse kui kunstiaine õppimine. Kunsti ja kirjanduse ühiseks jooneks on tutvumine erinevate rahvaste kultuuriga ning loomingu väärtustamine, samuti loovvõimete, mõtte- ja tundemaailma arendamine. Kirjandusteose analüüs soodustab arusaamist kujundlikust väljendusviisist. Kirjandusteoste illustratsioonide analüüs toetab kujutava kunsti spetsiifika ja väljendusvahendite mõistmist. Nii nagu portree joonistamisel on oluline tabada isiku olemuslikke jooni (vorme, proportsioone, ehitust, detaile), nii peab ka kirjandusteoseid lugedes märkama tegelase välimust (näojooned, miimika, kehakuju, žestid, liigutused, riietus, värvid) ja sisemust (mõtted, tunded, soovid, käitumine) kujundavaid detaile. Loetud teoste põhjal võib portreteerida tegelasi, joonistada tegelassuhete või tegevuspaikade kaardi, draamatekstide puhul võib joonistada lavastseeni kujundust ja tegelaste kostüüme. Kirjandust ja kunsti ühendavaks tegevuseks on kindlasti luuletuste illustreerimine või arvutil kujundamine, aga ka luuletustest inspireeritud maalimine.

Kirjandusteose käsitlemise illustreerimine vastava ajastu **muusikaga** toetab arusaamist muusika emotsionaalsest mõjust ning eri muusikavoolude eripärast ja seostest ajastu kunstisuundumustega. Tihedam seos kirjanduse ja muusika vahel ilmneb kindlasti rahvalauludes, kus võrdselt olulised on nii tekst, meloodia kui ka esitus – neile aspektidele tähelepane pöörates väärtustatakse pärimuskultuuri ja keelt. Kirjandus kohtub muusikaga ka laulusõnades: tohutul hulgal on viisistatud ja erinevates stiilides interpreteeritud eesti luuletajate tekste.

Põnevaid seoseid pakub kirjandus- ja **liikumisõpetus**, näiteks paljudes laste- ja noorteraamatutes peavad tegelased tähtsaks sportimist (nt R.Janno „Vutimehed“, J.Rannapi „Agu Sihvka annab aru“, J.Põldma „Džuudopoisid“, M.Tiksi „Korvpalliromaan“, M.Karu „Nullpunkt“, Contra spordiluule). Huvilistele võib õpetaja soovitada lugeda kuulsate sportlaste (auto)biograafiaid ja memuaare või aimekirjanduslikke olümpiaraa

Hindamine

Tervikteose käsitlemisel on tähtis õpilast **lugemis- ja analüüsiprotsessis** toetada ja suunata, teda motiveerida ja talle tagasisidet anda. Arutlus peab olema osa õppeprotsessist, mis toetab eesmärgini jõudmist. Õpitulemuse hindamiseks võib teose käsitlemisprotsessi järel teha näiteks väärtuspõhise **kirjaliku arutluse**, milles õpilane analüüsib suunavate küsimuste abil teoses käsitletud teemasid ja probleeme. Sel viisil on võimalik õpetajal aru saada, kas õpilane mõistis teose sisu ja sõnumeid.

Üks võimalus on hinnata **lugemispäevikut**, kuhu õpilane märgib lühidalt loo põhisündmused, kirjutab tegelaste iseloomustused, vahendab oma elamusi ja mõtteid, nopib teosest tsitaate jm. Lugemispäevik peegeldab juhendatud lugemisprotsessi, mis on jaotatud osadeks (nt ülesanded nii enne lugemist, lugemise ajal kui ka pärast lugemist).

Rühmatööna dramatiseeritakse teoste erinevaid osi, korraldatakse nn kirjanduslikke kohtuprotsesse, kus õpilased väitlevad teose tegelase rollis teoses esinenud probleemide (konfliktide, dilemmaide) üle.

Hinnatakse ka erinevaid lugemisega seotud tegevusi ja ülesandeid, nagu suuline vestlus või arutelu (ka rühmas), kirjalikud vastused analüüsi- ja tõlgendusküsimustele, sooritusülesanded (nt etlemine, esitus), lugemispäevik, alustekstipõhised loovülesanded, lugemisega seotud õpimapp jm.

Lugemiskontrollides kasutatakse analüüsi- ja tõlgendusküsimusi, samuti rakenduslikke, väärtus- ja hinnanguküsimusi või fantaasiat ja loovust ergutavaid ülesandeid.

Kultuuri- ja kirjandusteadmised

Pärimuskultuur. Tavad ja kombed pärimuskultuuris, muutuv pärimus. Looduspärimus ja legendid. Kohanimed folklooris. Eesti kirjanike muuseumid.

Rahvaluule tunnusjooni. Rahvaluule põhiliigid ja žanrid. Regilaul ja riimiline rahvalaul. Muinasjutu liigid ja tunnused. Kõnekäändude ja vanasõnade tähenduse seletamine. Naljandi ja anekdoodi tunnused. Risti kihelkonna folkloor, selle kogumine ja kogemine.

Kirjandusteose dramatiseering. Lavastus ja selle valmimine. Näitleja ja tema roll. Monoloog, dialoog, vaatus, stseen, remark, repliik. Draamateksti temaatika, narratiivi ja poeetika eritlemine. Eesti teatri sünnilugu ja nüüdisteater. Eesti teatritega tutvumine.

Kirjandusteose ekraniseering. Mängu- ja dokumentaalfilmid. Filmikunsti väljendusvahendid: kaader ja plaan, valgus, värv ja heli. Stsenarium. Montaaž. Loo, tegelaste ja miljöo kujutamise võrdlus kirjandusteoses ja filmis. Kirjandusteose ja filmi kompositsioon. Kirjandusteosest filmilike episoodide leidmine. Kirjandus ja visuaalsed kunstid, nt koomiks, graafiline romaan, ühismeediaaluule. Kirjandus ja fotograafia.

Ilukirjanduse põhiliigid ja žanrid. Eepika, lüürika ja draamatika tunnused. Lüroepika. Eepose, romaani, jutustuse ja novelli tunnused. Ulme- ja krimiromaani tunnused. Reisikiri ja elulooraamat. Lüürilise luule põhitunnused. Ballaad, sonett, haiku ja ood luules. Vabavärsiline luule. Piltluule. Nüüdisluule vormid ja žanrid. Komöödia, tragöödia ja draama tunnused.

Mõisted: algriim, arvustus, ballaad, biograafia, draama, draamatika, eepika, eepos, haiku, isikustamine, jutustus, komöödia, kordus, kõnekäänd, lõppriim, lüürika, metafoor, muinasjutt, muistend, mõistatus, müüt, novell, ood, parallelism, regivärss, reisikiri, romaan, siire, sonett, žanr, tragöödia, vabavärss, vanasõna.

Teksti analüüs ja tõlgendamine

Teksti mitmetähenduslikkuse mõistmine. Teksti põhjal eri tüüpi küsimuste koostamine. Küsimustele vastamine tsitaadiga, teksti toel oma sõnadega. Teksti kavastamine: kavapunktid väitlausetes ja märksõnadena. Teksti põhjal kokkuvõtte tegemine.

Teose teemade ja probleemide sõnastamine, nende üle arutlemine. Pöördeliste sündmuste leidmine. Sündmuste põhjuse ja tagajärje seoste leidmine. Näidete ja tsitaatide leidmine teosest, valiku põhjendamine. Loetu seostamine oma kogemuse ja tänapäeva maailmaga.

Kirjanduslik tegelane ja selle prototüüp. Kirjanduslikud tüüptegelased. Tegelase analüüs: välimus, iseloom, hoiakud ja käitumine, suhted teiste tegelastega. Tegelase sisekonflikti ja tegelastevahelise põhikonflikti määratlemine ja analüüsimine (põhjus, tagajärg, lahendus). Eri teoste peategelaste võrdlemine.

Sündmuste toimumise aja ja koha määramine. Miljöö kirjeldamine. Teose loomise kontekst. Ajastule iseloomuliku ainese leidmine teosest. Tegelikuse ja väljamõeldise suhted kirjandusteoses. Teksti kompositsioonelemendid: sissejuhatas, sõlmitus, teemaarendus, kulminatsioon, lõpplahendus. Kirjelduse eesmärk teoses.

Ilukirjandusteksti väljendusvahendite tundmaõppimine. Kujundliku keelekasutuse mõistmine. Iseenda kujundliku väljendusoskuse ja sõnavara hindamine ning arendamine. Olulisemate kõla-, kõne- ja lausekujundite määratlemine ja seostamine teksti kui tervikuga. Sõna-, karakteri- ja situatsioonikoomika leidmine teosest. Teksti allegooria ja allteksti mõistmine.

Luuleteksti väljendusvahendite ehk poeetika eritlemine. Luule kujundlikkus ja mitmetähenduslikkus. Luuletuse temaatika, aegruum, kompositsioon, riim, rütm ja kõla. Luule eri kogemisviisid. Luuletuse seostamine isikliku kogemusega.

Lõiming

Proosatekstide käsitlemine aitab kaasa õppekava üldpädevuste kujundamisele, millest kesksel kohal on kultuuri- ja väärtuspädevus (sh inimsuhte analüüs, moraalinormide teadvustamine ja järgimine, üldinimlike ja ühiskondlike väärtuste teadvustamine, kultuuripärand eri ajastutel ja eri rahvustel), sotsiaalne ja kodanikupädevus (sh inimese soov ja võimalused ennast teostada, väärtushinnangute ja -hoiakute mitmekesisus ja erinevus, ühiskondlikud normid ja reeglid, rahvuste eripära), suhtluspädevus (sh enda seisukohtade esitamine ja põhjendamine, loetust vestlemine ja selle üle arutlemine) ning ettevõtlikkuspädevus (sh konfliktide ja probleemide märkamine ja neile lahenduste leidmine). Kirjandusteoste temaatika kaudu saab käsitleda kõiki läbivaid teemasid, olgu selleks elukestev õpe või tehnoloogia ja innovatsioon.

Laste- ja noortekirjandusteostes käsitletakse adressaaditundlikult kõikvõimalikke teemasid (nt perekond, kool, sõbrad, hovid, loodus), mille kaudu jagatakse noortele lugejatele nii elulisi teadmisi kui ka puudutatakse üldinimlikke ja ühiskondlikke probleeme. Laste- ja noortekirjandus on laias plaanis ühiskondlike ja kultuuriliste väärtuste kujundaja: sedalaadi teosed aitavad õpilastel sotsialiseeruda ning vahendavad neile laste- ja noortekultuuri. Laste- ja noorteraamatud on oluline meedium, kus talletatakse noore inimese kasvatamise ja kujunemise tarkus. Tänapäeva noorteromaanid - nii algupärandid kui ka tõlketeosed - puudutavad kõikvõimalikke teemasid, mis seostuvad noorte riskikäitumisega, näiteks avalduvad koolikiusamise, suhtevägivalla, kuritegevuse, rassi- ja klassivaenu, alkoholi ja uimastite pruukimise, juhusuhete, psüühikahäirete (sh söömishäired, depressioon, suitsiidikatsed) ja paljude muude probleemidena. Isiklikumat laadi teemade kõrval (nt sõprussuhted, tundeelu, hovid, saladused) puudutatakse noorteraamatutes ka paljusid ühiskondlikke probleeme, sealhulgas suhteid koolis ja kodus.

Raamatus kujutatud sündmuste ja tegelaste põhjal võib teha mitmesuguseid lõimingulisi loovülesandeid, teose stseene võib suuliselt ette kanda või dramatiseerida (nt sotsiodraamana), viimasest võib omakorda välja kasvada kooliteatri lavastus. Loetud raamatu põhjal võivad õpilased ka joonistada, aga ka koomiksisarja või lühifilmiga katsetada.

Kirjandust tuleb põhikoolis käsitleda õppeainena, mis on tihedalt seotud muude valdkondadega, nagu kultuur, ajalugu, kunst, muusika, ühiskonna- ja inimeseõpetus.

Hindamine

Tekstianalüüsist juhinduvate õpitulemuste saavutamiseks põhikooli II ja III kooliastmes peab õpetaja pakkuma õpilastele erilaadseid aktiivõppe tegevusi ja ülesandeid (nt vestlused, arutelud, rollimängud, esitlused), varieerima õppemeetodeid (nt paaris- ja rühmatööd) ja -vorme (nt suuline ja kirjalik). Tähtis on esitada õpilastele loetud teksti kohta eri tüüpi küsimusi, näiteks **fakti- ehk mäluküsimusi**, kus lugejalt küsitakse tekstisiseseid asjaolusid (nt tegelaste kirjeldused, sündmustiku seigad, olustiku detailid), oodatakse info vahendamist ja oma sõnadega ümberjutustamist (nt sisukokkuvõtted, kavapunktide koostamine ja selle põhjal jutustamine, tegelase iseloomustuse koostamine); **analüüsi- ja tõlgendusküsimusi**, kus lugejalt oodatakse tekstisisestest asjaoludest lähtuvalt põhjuse ja tagajärje seoste leidmist, järelduste tegemist, võrdlemist ja vastandamist (nt arutlevad vastused *miks-* ja *kuidas-*küsimustele); **fantaasia- ja loovküsimusi**, kus lugejalt eeldatakse kujutluslikku sisseelamist teosesse, sealhulgas sündmuste edasise käigu ja tegelaste tuleviku ennustamist, ent ka üldisemat loomingulist teemaarendust; **rakenduslikke küsimusi**, mis asetavad teose laiemasse elulisse konteksti ning aitavad lugejal näha kirjanduse ja tegelikkuse seoseid ning samastumisi; **väärtus- ja hinnanguküsimusi**, mis eeldavad lugejalt isiklikku kriitilist suhet kujutatud ainesega, valikute tegemist ja arvamuste kujundamist. Liikuda tuleks järk-järgult lihtsamalt keerulisema suunas, madalamalt tasemelt kõrgema poole (vt Kõiv 2021). Küsimustele vastamisest ei peaks kujunema omaette eesmärk, vaid olulisem on kujundada nende kaudu mõttekaid õpitegevusi ja -sündmusi.

Kindlasti ei tohiks teosekäsitlus piirduda fakti- ehk mäluküsimustega, kuna sel juhul jääb tegelaste käitumise motiivide väljaselgitamine ning mõttevahetus eluliste küsimuste, väärtuste ja teksti sõnumi üle paratamatult tagaplaanile. Seetõttu tuleks hindamisel **vältida klassikalist lugemiskontrolli** (lugemistesti, lünkteksti), milles piirdatakse faktiküsimustega sisu detailide kohta (nt Mida tegid Villu ja Anna murakatega?), kuid välistatakse tekstisiseste tasandite analüüs või taandatakse õpilase enda tõlgendavad arvamused. Tegelaste käitumise motiivide mõistmine, nii nagu ka mõttevahetus eetiliste küsimuste, väärtuste ja teksti ideestiku üle jääb sel juhul paratamatult tagaplaanile. Lugemiskontrolli puhul on õpilasel raske kirjutada selgeid vastuseid spetsiifilistele faktiküsimustele, seepärast tuleb lugemiskontrollile eelistada arutlusele suunavaid

analüüsi- ja tõlgendusküsimusi, millele vastates arendatakse aktiivset mõttevahetust eluliste probleemide, teksti väärtuste ja tähenduste üle, tuuakse teosest konkreetseid näiteid ja leitakse asjakohaseid tsitaate. Õpilastel on kasulik sõnastada loetud teksti kohta eri tüüpi küsimusi, mis algatavad arutelu, mille käigus negatiivseid hindeid ei saadagi.

Teoseanalüüsi puhul tasub kõrgemalt hinnata mõttekäigu iseseisvust, üldistavust, seostatust ja veenvust, plussiks on õpilase enda tähelepanekud loetud teksti kohta, näited ja tsitaadid teosest. Mõttearenduste puhul ei tasu hinnata maailmavaatelisi erisusi (skaalal hea-halb), vaid arvamuste ja seisukohtade sügavust ja argumenteeritust. Väärtõlgenduste, kergekäeliste ja pealiskaudsete tõlgenduste puhul on parem jätta hinne panemata. Hinnata võib nii individuaal- kui ka rühmasooritusi.

Tekstiloomed

Omaloomingulised tööd kirjeldavas ja jutustavas laadis ning eri žanrites. Alustekstile tuginev kirjutamine. Arutleva teksti loome. Kirjandusteose, filmi või lavastuse arvustuse kirjutamine. Oma arvamuse sõnastamine, põhjendamine ja kaitsmine. Esitatud väidete tõestamine oma kogemuse ja tekstinäidete varal.

Lõiming

Kokkuvõtte ja kava koostamine, mis eeldab teksti ülesehituse mõistmist, on vajalik oskus paljude õppeainete puhul, kus tegeletakse ainetekstide lugemise, mõistmise ja koostamisega. Ühtlasi saab kokkuvõtet kirjutades õppida kasutama selget ja täpset sõnastust. Oskus kirjutada omasõnalist kokkuvõtet, mis omakorda eeldab **refereerimisoskust**, teenib referaadi või lühiuurimuse kirjutamise eesmärki, millega õpilane puutub kokku paljudes õppeainetes.

Tekstide kirjutamise oskus on oluline õpipädevuse tahk, mida tuleb arendada **kõikides õppeainetes** ning seda tuleb harjutada eri tüüpi ja eri žanris tekstide lugemise ja kirjutamise kaudu. Kirjutamine mis tahes õppeaines arendab õpilase kriitilist mõtlemist, pannes teda oma õpingutesse panustama ning eri valdkondade vahel, ennekõike inimeste, ideede ja sündmuste vahel seoseid märkama.

Loovkirjutamisel kirjandustunnis saab ära kasutada **muude õppeainete sisendit**, näiteks võib kirjutada luuletusi matemaatika mõistetest või füüsika valemitest, geograafilistest paikadest (nt limerik) või liikumistehnikatest (nt jooksmine, hüppamine, kõndimine). Poeetilisi kirjeldusi võib teha loodusõpetuse teemadel, näiteks maastike (nt mets, soo, rannik) või loodusnähtuste (nt vihm, tuisk, torm) kohta.

Hindamine

Hinnata võib lühema ilukirjandusliku teksti, näiteks muinasjutu või novelli **kava koostamist**.

Omaloomingu hindamine Täiesti vabavormilise loomingu puhul on soovitatav õpilast tunnustada ja motiveerida – panna positiivne hinne mõne õnnestunud tekstiloomingu osa eest, näiteks värvika tegelaste kujutamise, vaimuka dialoogi, isikupärase sõnakasutuse, hästi arendatud süžee, läbimõeldud idee, lugema kutsuva alguslõigu või üllatava lõpu eest.

Arutleva kirjandi puhul hinnatakse üldjuhul nelja aspekti: sisu, õigekirja, stiili ja sõnavara ning ülesehitust. Kokkuvõtva hinde kõrvale peab õpetaja andma **sõnalist tagasisidet**, mis juhiks tähelepanu kirjandi õnnestumistele ja puudustele, ent ka jagaks ka soovitusi edaspidiseks kirjutamiseks.

Suuline väljendusoskus

Luule-, proosa- või draamateksti esitamine. Esituse eesmärgistamine ja ettevalmistamine. Esitamiseks sobiva tempo, hääletugevuse ja intonatsiooni valimine. Diktsiooni jälgimine. Aktiivne ja tõhus kuulamine.

Lõiming

Erinevat liiki tekstide **esitamine** (nt luuletuse lugemine, loo jutustamine) kirjandustundides aitab kaasa õppekava üldpädevuste kujundamisele, millest kesksel kohal on enesemääratluspädevus (sh suutlikkus mõista iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades), õpipädevus (sh suutlikkus planeerida oma õppimist ja seda plaani järgida, analüüsida oma teadmisi ja oskusi, motiveeritust ja enesekindlust), suhtluspädevus (sh suutlikkus ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada), ettevõtlikkuspädevus (sh suutlikkus seada eesmärgid ja neid ellu viia).

Suulised õpitegevused moodustavad kõikide **õppeainete ühisosa**. Selget ja asjakohast eneseväljendust nii suulises kui ka kirjalikus vormis peab õpilane järgima kõiki aineid õppides. Mitmetes õppeainetes (nt ajalugu, ühiskonnaõpetus) eeldatakse suulist arutelu, oma ja teiste arvamusega arvestamist, koostööd rühmas. Kindlas žanris teksti esitamisse võivad panustada ka teised õppeained, (käsitöö, tehnoloogiaõpetus, muusika). Suuliste tegevuste osas võib kirjandusõpetust lõimida veel loodusainetega (nt looduses toimuvast jutustamine, loodusnähtuste või -objektide kirjeldamine), ajaloo ja ühiskonnaõpetusega (nt tõsielusündmustest jutustamine), kunstiainetega (nt pildi, illustratsiooni või foto põhjal jutustamine).

Arutlemine kuuldu, nähtu või loetu üle, järelduste tegemine ja seoste leidmine on kirjandustunnis olulisel kohal ning kujundab erinevaid üldpädevusi, näiteks kultuuri- ja väärtuspädevust (mh suutlikkust hinnata inimsuhteid, teadvustada oma väärtushinnanguid ja arvestada nendega otsuste langetamisel; olla salliv ja koostööaldis ning panustada ühiste eesmärkide saavutamisse), sotsiaalset ja kodanikupädevust (oskust teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel); enesemääratluspädevust (suutlikkust mõista ja hinnata adekvaatselt oma nõrku ja tugevaid külgi, arvestada oma võimeid ja võimalusi); õpipädevust (seostada omandatud teadmisi varem õpituga); suhtluspädevust (suutlikkust ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt emakeeles väljendada); digipädevust (kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid).

Arutlusoskus on oluline kõigis põhikooli õppeainetes. Lõiminguvõimalusi saab leida näiteks eesti keelega, kus õpilane peab arutledes jälgima ka korrektset keelekasutust. Ajalooliste jutustuste lugemine ja nende üle arutlemine toetab näiteks ajaloosündmuste mõistmist, aga ka ühiskonnaelus ja inimsuhetes orienteerumist. Väärtushoiakute ja kõlblusküsimuste üle arutlemine näiteks mõne noorteromaani põhjal kujundab olulise ühisosa ühiskonnaõpetusega. Suulise ettekande (nt kirjandusteemalise slaidiesitluse, autori- või raamatututvustuse) puhul peab õpilane samuti järgima sobivat keelekasutust ja hea esinemise tavasid.

Hindamine

Õpilase **tekstiesituse** (nt luuletuse, proosapala, dialoogi) hindamisele peab eelneva piisaval määral harjutamist. Õpilase individuaalset esitust saab hinnata eelnevalt koostatud hindamismudel alusel

õpetaja, aga seda võivad teha ka kaasõpilased. Klassikaaslase esituse kohta võivad õpilased kirjutada hindamismudeli põhjal ka lühikese kirjaliku analüüsi.

Jutustamisoskuse hindamiseks kasutatakse erinevaid võimalusi. Õpilased saavad individuaalselt või rühmatööna analüüsida kellegi loo vastavust esitatud kriteeriumitele ning seejärel kirjutada oma loo (või esitada see suuliselt) ettenähtud kriteeriume järgides (nt loo jutustamine kas tekstilähedaselt, kavapunktide järgi, märksõnade abil või piltteksti põhjal). Kriteeriumid, sealhulgas hindamismudeli võib õpetaja koostada koos õpilastega. Õpilased võivad oma loo esitada kas individuaalselt või rühmatöö vormis ning kaasõpilastel on võimalus seda hinnata ja/või anda tagasisidet.

Arutlemisoskuse hindamiseks võib kasutada erinevaid ülesandeid, mis aitavad õpilastel näidata oma analüüsisioskusi ja omavahelist suhtlemisvalmidust. Hinnata saab individuaalseid, paaris- ja rühmatöö ülesandeid. Eelnevalt peaks olema paika pandud või kokku lepitud hindamiskriteeriumid. Viimased võib õpetaja koostada ka õpilastega koos. Hindamisel võib arvesse võtta õpilase aktiivsust aruteluprotsessis, oskust kuulata kaasõpilasi ning põhjendada oma seisukohti, paaris- või rühmatöö puhul ka koostööd kaasõpilastega. **Ettekande** hindamisel võib arvestada nii ettekande ülesehitust ja keelekasutust kui ka esineja oskust vastata küsimustele ja kaitsta oma seisukohti.

Autoreid ja teoseid

Kultuuri järjepidevust ja põlvkondlikku sidusust silmas pidades peab tervikteoste soovituslik valik sisaldama rohkesti eesti väärtkirjandust, mida käsitletakse ühiselt.

Tüvitekste: A. Kitzberg, „Libahunt“; A. Kivirähk, „Rehepapp“; F. R. Kreutzwald, „Kalevipoeg“ (katkendeid); O. Luts, „Kevade“; A. H. Tammsaare, „Kõrboja peremees“; E. Vilde, „Pisuhänd“. E. Bornhöhe, „Vürst Gabriel“.

Luule: A. Alliksaar, B. Alver, Contra, A. Ehin, K. Ehin, E. Enno, D. Kareva, L. Koidula, J. Kolk, M. Kompus, K. Lepik, Kivisildnik, Juhan Liiv, L. Ojamaa, K. J. Peterson, C. Pihelgas, A. Puškin, M. Pärtna, K. Riismaa, J. Rooste, P.-E. Rummo, H. Runnel, I. Severjanin, W. Shakespeare, G. Suits, T. Tasuja, A. Teede, L. Tungal, M. Under, J. Viiding, H. Visnapuu, T. Önnepalu, J. Vesselov jt; valik sonette, ballaade ja oode; ühismeedia- ja räppuulet; luule lauludes.

Proosa:

Eesti kirjandus: ; J. Ashilevi, “Kehade mets”; K. Ehin, “Paleontoloogi päevaraamat”; I. Hargla, “Apteeker Melchiori” sari; M. Heinsaare novelle, “Artur Sandmani lugu”; S. Henno, “Mina olin siin”; A. Hvostov, “Sillamäe passioon”; J. Jaik, “Kaarnakivi”; M. Karu, “Nullpunkt”; A. Kivikas, “Nimed marmortahvil” (I osa); A. Kivirähk, “Ivan Orava mälestused”, “Sinine sarvedega loom”; J. Kross, „Wikmani poisid“ ; M. Laurik, “Mina olen surm”; J. Liiv, “Vari”; J. Maasik, “Enne lõppu”; H. Nõu, “Pea suu”; L. Roomets, “Üks väike valge tuvi”; O. Ruitlane, “Vee peal”; F. Tuglase novelle; V. Uibopuu, “Janu”; P. Vallaku novelle; A. Vallik “Kuidas elad, Ann?”; J. Tuulik “Vares”; E. Bornhöhe “Kuulsuse narrid”; J. Smuul “Muhu monoloogid”; N. Baturin “Karu süda”.

Maailmakirjandus: C. Brontë, „Jane Eyre“; S. Chbosky „Müürililleks olemise iseärasused“; A. Christie romaan; P. Coelho, “Alkeemik”; S. Collins, „Näljamängud“; A. Conan Doyle, „Baskerville’ide koer“; C. Crowley, „Sõnad sügavas sinises“; J. Dashner, „Labürindi jooksja“; D. Defoe, “Robinson Crusoe”; A. Dumas, „Kolm musketäri“, “Krahv Monte-Cristo”; W. Golding, „Kärbeste jumal“,; J. K. Jerome, “Kolm meest paadis”; N. H. Lee, “Tappa laulurästast”; A. Lindgren, “Vennad Lõvisüdamed”; A. Marshall, “Ma suudan hüpata üle lompide”; G. Orwell, “Loomade farm”; P. Pullman, “Kuldne kompass”; P. Reeve, „Surelikud masinad“; E. M. Remarque, „Läänerindel muutuseta“; L. Sachar, „Augud“; A. de Saint-Exupéry, “Väike prints”; J. Salinger, „Kuristik rukkis“; sari “Seiklusjutte maalt ja merelt”; N. Shusterman, „Challengeri sügavik“; S. Simukka, ”Punane nagu veri”; G. Soucy, „Väike tüdruk, kes armastas liialt tuletikke“; A. ja B. Strugatski, “Hukkunud Alpinisti hotell”; J. Teller, „Mitte midagi“; J. R. R. Tolkien, “Sõrmuste isand”; M. Twain, „Prints ja kerjus“; J. Wagner, “Vongozero”; J. Verne, “Kapten Granti lapsed”; O. Wilde, “Õnnelik prints”; reisi- ja elulooraamat eesti ja/või maailmakirjandusest, V. Hugo “Hüljatud”, E. A. Poe “Keeris”, C. Dickens “Oliver Twisti seiklused”, T. Pratchett “Võlukunsti värv”, K. Mazetti “Jumala ja minu vahel on kõik läbi”, S. Olsson, A. Jacobsson “Berti piinad”, K. Thorvall “Isa aseaine” jms.

Näitekirjandus: ; “J. Ashilevi, “Nagu poisid vihma käes”; A. Kitzberg, “Kauka jumal”; A. Kivirähk, “Kevadine Luts”, “Vombat”; L. Koidula, “Säärane mulk”; U. Lennuk, “Paunvere poiste igavene kevade”; O. Luts “Kalevi kojutulek”, M. Karusoo “Laste ristiretk” jms.

Pärimus: valik eesti jt rahvaste muinasjutte; valik vanakreeka ja -rooma müüte; F. R. Faehlmanni müütilised muistendid; rahvalaule, mõistatusi, kõnekäände ja vanasõnu; tänapäeva folklooritekste vm.

Lõiming

Lugemistegevused 7.–9. klassis toetavad kultuuri- ja väärtuspädevuse (sh kirjanduse lugemine, loomingu väärtustamine, väärtuste selitamine), suhtluspädevuse (sh esinemine ja esitlemine, suuline ja kirjalik eneseväljendamine, suhtlussituatsiooni ja -partneritega arvestamine, ilukirjanduse mõistmine ja analüüs), digipädevuse (sh slaidiesitluse koostamine, teksti- ja pilditöötluse kasutamine, multimeedia võimaluste ja digitehnoloogia kasutamine), aga ka teiste üldpädevuste kujundamist.

Lugemisoskuse arendamine on seotud õppekava läbivate teemadega, nagu kultuuriline identiteet, teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon. Kuigi kirjandusõpetust toetav vabalektüür eeldab peamiselt ilukirjandust, saab õpilane soovi korral valida ka muid kirjandusteoseid (nt eluloo- ja reisiraamatuid), mis vastavad tema huvidele ja võivad olla seotud kõikvõimalike eluvaldkondadega, näiteks muusika, spordi, teaduse, tehnika ja kunstiga.

Hindamine

Lugemisoskuse hindamisel 7.–9. klassis on eelduseks sobiva lugemisvara leidmine ja valitud teose läbilugemine. Raamatututvustuse ettevalmistamine on enamasti kodutöö, mida õpilane teostab pikema perioodi vältel. Raamatututvustuse vormi on õpilasele eelnevalt tutvustatud, nii nagu ka hindamiskriteeriumeid.